

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ ТА ПРОЯВУ АКТИВНОСТІ ДИТИНИ У МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Михальська Світлана Анатоліївна¹

¹Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський (Україна)

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7435-8791>

UDC: 159.922.73–053.4

АНОТАЦІЯ

У статті представлено теоретичний аналіз взаємозв'язку комунікативно-мовленнєвого розвитку з проявом активності дитини у міжособистісній взаємодії. Встановлено, що рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини заявляє про причини реального процесу успішності або неуспішності її взаємодії зі світом. Визначено, що особистісні досягнення якостей комунікативно-мовленнєвого розвитку сприяють установленню широких контактів дитини дошкільного віку з оточуючими, що сприяє розвитку якостей когнітивного і лінгвістичного рівня в мовному прогресуванні дитини. Доведено, що широта та дієвість мотивів спілкування дитини з людьми забезпечує координацію комунікативних та мовних дій, що дозволяє дитині прогнозувати можливий розвиток подій, виявляти творчість спілкування. Встановлено, що при наявності негативних оцінок та низької культури міжособистісних відносин, обмеженості та замкнутості інтересів серед дорослих збіднюється внутрішній світ дитини, а це все усе обумовлює низький рівень розвитку свідомості, труднощі подолання стандартів та стереотипів у реалізації навіть власних задумів і намірів. Деформація та несформованість мотивів взаємодії демонструє досвід невдач, що накопичується, у відносинах з іншими та все це призводить до того, що в багатьох дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку відсутня самостійність. Вони не упевнені в собі, часто відчувають страх у нових ситуаціях та починаннях, виявляють негативізм, конфліктність, неадекватне сприйняття поведінки та ставлення до себе з боку інших дітей і дорослих. Зроблено висновок, що комунікативна спрямованість, готовність до взаємодії, розуміння змісту системи «людина-ситуація», ціннісні орієнтації, що відбивають досвід спілкування, в остаточному підсумку визначають соціальну й інтелектуальну активність дитини дошкільного віку у взаємодії зі світом. Висвітлено умови для гармонійного розвитку комунікативно-мовних навичок дитини дошкільного віку, а саме необхідність спілкуватися з дітьми, розповідати їм та читати художню, пізнавальну літературу; збагачувати досвід дітей позитивними враженнями під час прогулянок, екскурсій, цікавих спостережень у соціальному, культурному та природному довіллі.

Ключові слова: особистість, комунікація, комунікативно-мовленнєвий розвиток, міжособистісна взаємодія, дитина.

Актуальність теми. Досягнення старшого дошкільника у сфері мовної комунікації відбивають процес закріплення й удосконалювання якостей попередніх (конативного і когнітивно-лінгвістичного) рівнів. Разом з тим якісно перетворюється ієрархія соціальних мотивів взаємодії, здобувається новий механізм їхньої емоційно-вольової регуляції – співвідпорядкованість

мотивів, перетворюється значення пізнавальних мотивів, що визначають соціальну й інтелектуальну активність дитини шести років у спілкуванні з оточенням. Соціальні потреби у визнанні, підтримці і любові, в активності і нових враженнях, зберігаючи свою спонукальну силу в життєдіяльності дитини, дозволяють підкреслити особливу роль особистісного ставлення в по-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Svitlana Mykhalska

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

силенні пізнавальних мотивів. Цей акцент особливо важливий у зв'язку із задачами майбутнього шкільного навчання. Таким чином, особистісне ставлення, прийняття, активне присвоєння, прагнення до самостійного пошуку нового лежить в основі успішного освоєння дитиною знань, способів, норм поведінки та форм діяльності. Саме комунікативно-мовленнєвий розвиток, в якому представлено цілісну характеристику досягнень дитини в єдності емоційних, когнітивних, лінгвістичних, вольових ознак, виступає підставою для виявлення причин успішності/неуспішності конструктивної взаємодії з оточенням. Все це вимагає нового звернення до питання дослідження взаємозв'язку рівня розвитку компонентів комунікативно-мовленнєвого розвитку з проявом активності дитини у міжособистісній взаємодії набуває особливої значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Онтогенетичний вимір та характеристики вікових особливостей становлення форм та засобів спілкування дитини вивчали О.В. Запорожець, В.К. Котирло, С.Є. Кулачківська, О.О. Кононко, С.О. Ладивір, М.І. Лісіна, Т.О. Піроженко, О.В. Проскура, С.П. Тищенко та ін. Процес становлення особистості та індивідуальності дошкільника обґрунтували у своїх працях Г.М. Андреева, А.М. Богуш, Н.М. Дятленко, Г.І. Капселя, О.Л. Кононко, С.В. Корницька, К.Л. Крутій, В.У. Кузьменко, Т.О. Піроженко, Ю.О. Приходько, Т.О. Репіна, А.Г. Руська та ін. Вони довели, що міжособистісна комунікація в сім'ї необхідна не лише для обміну інформацією, виконання ролей у спільній діяльності, але й для встановлення міжособистісних стосунків, пізнання навколишнього світу та самопізнання, формування світогляду. Питання онтогенезу спілкування, міжособистісних взаємин дітей з дорослими та однолітками, впливу міжособистісних взаємин на емоційний та психічний розвиток дитини, на формування її особистості в цілому досліджувались таким науковцями, як Л.С. Виготський, Я. Л. Коломінський, Г.С. Костюк, М.І. Лісіна, С.Д. Максименко, В. С. Мухіна, Р.В. Павелків, Т.О. Піроженко та багато інших.

Результати аналізу останніх досліджень і публікацій за означеною проблемою засвідчують необхідність осмислити місце комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини та її активності у контексті міжособи-

стісної взаємодії.

Мета статті: аналіз взаємозв'язку рівня розвитку компонентів комунікативно-мовленнєвого розвитку з проявом активності дитини у міжособистісній взаємодії.

Методи дослідження. Для здійснення аналізу взаємозв'язку рівня розвитку компонентів комунікативно-мовленнєвого розвитку з проявом активності дитини у міжособистісній взаємодії використано систему методів: аналіз наукової літератури із використанням порівняння, синтезу, класифікації, систематизацію, абстрагування, узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потреба в мовленнєвому спілкуванні розвивається упродовж усього періоду дошкільного віку. Успіх взаєморозуміння у мовленнєвому спілкуванні залежить від того, наскільки сформовані у дітей комунікативно-мовленнєві здібності, мовна, мовленнєва та комунікативна компетенції.

Розвиток комунікативних дій дає дитині можливість встановлювати контакти не тільки з людьми, але й зі світом предметно-мовленнєвого, природньо-навколишнього середовища. Така значуща комунікативна властивість, як установка на реакцію у відповідь, розвиває суб'єктну взаємодію, відкритість досвіду інших. Процес пізнання навколишнього світу розглядається при цьому як діалог, взаємодія. Розширення партнерського оточення й оволодіння новими видами предметно-практичної, ігрової, пізнавальної діяльності розвивають форми взаємодії, які потребує дитина, – від адекватної передачі понять, координації дій для досягнення спільної мети, до розвитку понятійної свідомості, критичності мислення, об'єктивності та рефлексії. Остання з'являється у зв'язку з потребою дитини відокремити себе від інших, від результату, від задуму діяльності (Піроженко, 2013).

Мовленнєве спілкування дорослого з дитиною виконує функцію комунікативного чинника – обов'язкової умови, необхідної для розвитку дитини. У його структурі виділяють такі контакти як емоційні, під час спільних дій та голосові (М. І. Лісіна).

О.В. Запорожець, М.І. Лісіна вважають, що у дошкільному віці виникає особистісна форма спілкування, яка характеризується тим, що дитина намагається

ся обговорювати з дорослими поведінку та вчинки інших людей і свої власні з погляду моральних норм. Та для розмови на цю тему необхідний більш високий рівень інтелекту. Заради цієї форми спілкування дитина відмовляється від партнерства і стає в позицію учня, а дорослому відводить роль вчителя. Особистісне спілкування найбільш ефективно готує дитину до навчання у школі, де доведеться слухати дорослого, уважно вбирати в себе все те, що буде говорити вчитель. Особистісне спілкування вводить дитину в складний світ людей та дозволяє їй зайняти в цьому світі адекватне місце. Вона навчається встановлювати взаємостосунки з оточенням, орієнтуватись у них (Запорожець, 1974; Лісіна, 2001).

Питання особистісно орієнтованого спілкування розкриваються у працях І.Д. Беха, І.О. Луценко, О.Я. Савченко та ін.

Особистісно орієнтоване спілкування як спільна основа виховання і навчання є головним чинником упровадження нової моделі дошкільної освіти. Якщо стратегією спілкування вважати такий процес його побудови, який забезпечує реалізацію поставленої мети, то необхідно намагатися досягти відповідності всіх його складників (виховної позиції, типу взаємодії, стилю, форми, засобів) особистісно орієнтованій меті – гармонійному та різнобічному розвитку особистості дошкільника (Луценко, 2013).

Характеристика комунікативно-мовленнєвого розвитку дозволяє підкреслити, що досягнення особистісного рівня закономірні тільки за умови своєчасного формування якостей, сенситивних для періоду молодшого і середнього дошкільного віку. Психологічні особливості конативного і когнітивно-лінгвістичного рівнів комунікативно-мовленнєвого розвитку демонструють ускладнення психологічних якостей, необхідно взаємозалежних з характеристиками особистісного рівня.

Основна причина комунікативних труднощів – нерозвиненість емоційно-особистісної форми спілкування дитини з близькими людьми. Основний шлях подолання комунікативних труднощів дитини – становлення зазначеної форми спілкування із широким колом соціального оточення, що реалізує потребу дитини у визнанні, підтримці, любові, що сприяє розвитку мотивів до спілкування і співробітництва в різноманітних

і цікавих для дошкільника видах діяльності (Т.О.Піроженко) (Піроженко, 2002).

Рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини заявляє про причини реального процесу успішності або неуспішності її взаємодії зі світом соціального і природного оточення. Комунікативно-мовленнєвий аналіз досягнень дитини у спілкуванні з оточенням відображає оцінку розуміння дитиною комплексної системи «людина-ситуація» (Піроженко, 2004), а також прояв особистісних надбань комунікативного досвіду – ціннісних орієнтацій, очікувань, уявлень про себе та іншу людину (Т. О. Піроженко) (Піроженко, 2002).

Оскільки в комунікативно-мовленнєвому розвитку відбивається поява новоутворень, що забезпечують успішність цілей взаємодії, саме тому в характеристику новоутворень включені: мотиви, що відбивають конкретні спонукання (потреби) дитини до спілкування; операціональні компоненти когнітивного зростання, що характеризують розуміння дитиною системи «людина-ситуація» і оволодіння адекватними засобами взаємодії в ній (експресивними і мовними).

Процес становлення більш складних і вищих досягнень мовної комунікації старшого дошкільника вказує на закономірний рух розвитку «нагору», коли особливості рис характеру, що виявляються в спілкуванні, тип комунікативної позиції, стійкі мотиви соціальної взаємодії відбивають процес включення ранніх в онтогенетичному плані психічних якостей у структуру цілого явища. Разом з тим, необхідно підкреслити, що, не закріпивши в більш складну по ієрархії підструктуру особистісного рівня, конативні й когнітивно-лінгвістичні досягнення часто мають ситуативний характер, виявляють себе тільки в наочно-діючому і наочно-образному плані взаємодії. Особистісні пориви, що мають місце, переваги, спонукання в соціально схвалюваній поведінці часто не закріплюються до узагальнень і особистісних форм поведінки. Так, діти можуть виявити вибір на користь іншої людини, виявити такі риси характеру як підтримка, співчуття, розуміння, доброзичливість і навіть альтруїзм за умови визначеного сприйняття й оцінки ситуації.

Поза таким розумінням ситуації категорія «людина» виявляється сама по собі не значимою. У цьому випадку можна сказати, що людина осмислює-

ся дитиною лише як один з елементів визначеної ситуації. Відсутність особистісної, емоційної реакції на ціннісну перевагу на користь іншої людини, робить поведінку та загальну оцінку ситуації суперечливою, хитливою, нестабільною, непрогнозованою. Реальність, дієвість, значимість іншої людини залежать від ступеня реальної значимості для дитини ситуації спілкування. Така нестійкість у ціннісній орієнтації на людину ще раз підкреслює необхідну увагу і доцільність навчання дітей мовному спілкуванню, а не просто мові. Саме в цьому випадку предметом аналізу для дитини виступає взаємозалежна система «людина-ситуація». Закріплення якостей конативного і когнітивно-лінгвістичного характеру в підструктурі особистісного рівня цілісного явища вказує на те, що попередні якості закріплені в загальній структурі явища і стали керувати, регулювати раніше освоєні досягнення.

Ця загальна закономірність психічного розвитку демонструє необхідну закономірну взаємодію якостей як «нагору» (у логіку якої викладена характеристика послідовних і взаємозалежних психічних новоутворень), так і прояв взаємозалежних якостей з позиції «зверху-вниз».

Підкреслимо вплив взаємозалежних якостей по вертикалі «зверху –вниз».

Становлення якостей особистісного рівня на довільність мовленнєвої поведінки виявляється в тому, що сформована ціннісність «відношення до інших людей і самої себе», визначає якісно інші особливості виконання предметно-продуктивної діяльності. Процес діяльності такої дитини характеризується високим рівнем усвідомлення всіх її сторін (ціль, спосіб, результат). При цьому враховується зв'язок діяльності зі сферою відносин з іншими людьми. Регуляція діяльності здійснюється з урахуванням виконання дитиною вимог та інструкцій дорослого, а також при наявності свого наміру і побажань іншої людини. У процесі здійснення діяльності дитина здатна до рефлексії. Усі ці особливості вказують на те, що особистісний рівень досягнень комунікативно-мовленнєвого розвитку дозволяє дитині в предметно-практичних видах діяльності максимально реалізувати свою індивідуальну своєрідність, продемонструвати особистість. Характер діяльності дитини виступає як прояв особливостей особистості. Досягнення

найвищих для старшого дошкільника особистісних якостей визначає високий рівень розвитку будь-якої діяльності і характеристик її довільності.

Вивчення особливостей комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини як цілісного явища з багаторівневою ієрархічною організацією всіх ознак, що виявляються в поведінці, свідомості, особистості в цілому, дозволяє підкреслити значення і вплив особистісних якостей на рівень розвитку продуктивної діяльності. Вищі рівні довільності діяльності демонструють діти, у яких розвинені ціннісні відносини до себе й іншої людини. У таких випадках ми спостерігаємо гармонійну реалізацію індивідуального устремління дитини з формуванням узагальненої структури діяльності і розвинених інструментальних можливостей її реалізації. Цілісні і взаємозалежні психологічні досягнення старшого дошкільника дозволяють у продуктивній діяльності побачити проєкцію особливостей особистості, оскільки сама діяльність є найважливішою сферою реалізації особистості.

Вказані дані низьких досягнень у розвитку творчих компонентів мовлення демонструють неблагополуччя у сфері мовленнєвого розвитку дітей, що виховуються в традиціях лінгвістичного напрямку. У навчальних методиках цього напрямку залишаються без уваги з боку педагога комунікативні ознаки мовлення, представлені на поведінковому рівні: спрямованість на партнера, діалогічність мовного висловлення, установка на відповідну реакцію. Взаємозалежні з ними довільнісні та творчі ознаки мовлення: розгорнення, логічність, зв'язність, керування мовою залишаються незатребуваними. Довільнісні і творчі характеристики мовлення дитини актуалізуються в суб'єктній педагогіці, де у відносинах з дітьми активізоване особистісне відношення та особиста думка, що виявляється в мовному авторстві.

Характеристика взаємозалежного впливу психологічних якостей «зверху-вниз», дозволяє підкреслити вплив особистісних особливостей комунікативно-мовленнєвого розвитку на когнітивні та лінгвістичні досягнення дитини. Сформовані ціннісні відносини дитини стосовно людей і самої себе вказують на пріоритет відносин суб'єктного характеру, у яких особистісні відносини панують над культом речових та практич-

них. При цьому дитина знаходиться в такій ситуації, коли стиль життя дорослих людей дозволяє їй знаходитися в колі розмов, бесід, переваг, зв'язаних з життям емоцій, переживань, настроїв, тобто в колі цінностей, зв'язаних з життям людини. Тому і дитину з усіма проблемами і досягненнями оцінюють з погляду особистісного прояву, що дозволяє малюку навчитися виділяти себе в цілісній ситуації подій, що відбуваються, усвідомлювати себе через відношення до визначеного змісту. Усе це сприяє росту свідомості дитини в цілому, розвитку в неї інтересів і переваг до визначених видів діяльності, формуванню різнобічного характеру оцінки навколишнього світу. Ці досягнення демонструють здатність дитини самостійно мислити і потребу донести до оточуючих своє власне відношення, змушує засвоювати усе більш складні і різноманітні форми мовних висловлювань. Дитина в мовній поведінці з оточуючими природно демонструє свою соціальну й інтелектуальну активність через розширення інструментальних можливостей. У її мовному спілкуванні яскраво і своєрідно звучать такі форми мовних висловлень як згода, уточнення, прохання, порада, спонукання, подяка, сумнів, подив та інші мовні побудови, адекватні ситуації спілкування.

Особистісні досягнення якостей комунікативно-мовленнєвого розвитку виявляються в рисах характеру, що забезпечують комунікацію (доброзичливість, відкритість і т.п.) сприяють установам широким контактів дитини старшого дошкільного віку з однолітками, малятами, незнайомими раніше дорослими людьми, що в ще більшій мірі сприяє розвитку якостей когнітивного і лінгвістичного рівня в мовному прогресуванні дитини. Саме широта і дієвість мотивів спілкування дитини з людьми забезпечує координацію комунікативних і мовних дій, що породжує внутрішню реорганізацію, переструктурування процесів аналізу цілісної ситуації спілкування, і дозволяє дитині прогнозувати можливий розвиток подій, виявляти творчість спілкування.

На жаль, дійсна ситуація виховання й розвитку дитини далека від пріоритету особистісних відносин у спілкуванні з дітьми. Дитину і її досягнення оцінюють не з позиції розвитку особистості, а з позиції досягнутого результату діяльності. Усе це приводить до того, що

дитина не усвідомлює себе як особистість. При наявності негативних оцінок та низької культури міжособистісних відносин, обмеженості і замкнутості інтересів серед дорослих збіднюється внутрішній світ дитини, її свідомість фіксує ставлення до інших на основі об'єктно-речового ставлення. Засоби, операції, мета діяльності засновані на реально-звичному функціонуванні, далекому від елементів перетворення й творчості. Усе це обумовлює низький рівень розвитку свідомості, труднощі подолання стандартів і стереотипів у реалізації навіть власних задумів і намірів. І хоча дитина демонструє інтерес і заглибленість у ситуацію взаємодії, але часто сама ситуація тисне над нею. Дитині складно виявити самостійність, ініціативність. Оскільки в таких випадках дорослому важливіше, щоб дитина зробила що-небудь, а не усвідомила чи зрозуміла, тому не заохочуються особистісні якості дитини.

Деформація і несформованість мотивів взаємодії демонструє досвід невдач, що накопичується, у відносинах з іншими і все це призводить до того, що в багатьох дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку відсутня самостійність. Вони не упевнені в собі, часто відчувають страх у нових ситуаціях і починаннях, виявляють негативізм, конфліктність, неадекватне сприйняття поведінки і ставлення до себе з боку інших дітей і дорослих. Така ситуація розвитку знижує розвиток інструментальних конструктивних засобів взаємодії зі світом соціального і природного оточення. У відношенні лінгвістичних (мовних) характеристик це виявляється в стандартних за формою й обмежених по змісту мовних висловлень (в основному відповідь чи згода). Обмеження мовних форм спричиняє незатребуваність лексики, граматичний примітивізм, фонетичну невиразність, одноманітність і монотонність мовлення. Різноманітні морфологічні і синтаксичні перебудови мови залишаються незасвоєною навичкою і гальмують надалі у мовленнєвому розвитку дитини прояви елементів зв'язності, розгорнення і довільності.

Представимо характер впливу особистісних досягнень «зверху-вниз» на конативний рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку. Він також відображає особливості розвитку свідомості і довільної регуляції дитини. Підкреслимо лише, що сформоване ціннісне відношення дошкільника до іншої людини і самого се-

бе, здобуваючи стійкість, узагальненість і усвідомленість, роблять поведінку дитини більш стійкою, особистісною, характерною. Можна передбачити позицію і поведінку дитини, яка має сформовані й усвідомлювані мотиви спілкування (особистісні, ділові, пізнавальні), виявляє риси характеру і ціннісне ставлення до людей. Поведінка такої дитини не просто ситуативна, вона наповнена особистісним інтересом до подій, що відбуваються. Дитина демонструє швидкість розуміння причин подій, адекватність прояву переживань. Малюк готовий діяти. Його поведінковий аспект мовного спілкування наповнений змістом і емоційним проявом до іншої людини. Він розуміє емоційне і змістовне значення ситуації, може пояснити, навіщо і для чого він діє.

Когнітивно-лінгвістичний рівень досягнень також указує на широкі можливості дитини зрозуміти просторово-тимчасові і змістовні особливості ситуації взаємодії, уміння адекватно виявити своє розуміння обстановки, що протікає, і діючих осіб. Такі діти відбивають розуміння сутнісного, функціонального використання предметів, вони використовують узагальнені способи їхнього вживання й оцінки, нормативне значення застосовуваних слів рідної мови. При цьому важливо підкреслити одну з найважливіших перспектив мовного й особистісного розвитку дитини, зв'язану з освоєнням образності мови, а саме можливість з різним ступенем глибини зрозуміти і породжувати тексти художньо-образного плану розширює емоційний, етичний і естетичний досвід дитини, уміння будувати випереджальні евристичні і логічні здогади, прогнозувати дії й еволюцію подій.

В цілому, аналіз комунікативно-мовленнєвих досягнень дитини з боку особистісного виміру показує широкий спектр взаємопов'язаних психічних якостей. Ланцюжок психологічних досягнень, зв'язаних з відносинами між людьми: комунікативна спрямованість, готовність до взаємодії, розуміння змісту системи «людина-ситуація», ціннісні орієнтації, що відбивають досвід спілкування, в остаточному підсумку визначають соціальну й інтелектуальну активність дитини у взаємодії зі світом. На жаль, багато дітей не доходять до освоєння заключної ланки в цьому ланцюжку, що багато в чому підтверджує позицію про те, яку значиму роль відіграють досягнення особистісного плану в

комунікативно-мовленнєвому розвитку дитини, психологічна характеристика якого є найважливішою складовою особистісного прогресування.

Розглянемо типи відносин у мовній комунікації, що спрямовують мовленнєву поведінку дитини:

I. Суб'єкт-суб'єктні відносини дитини з дорослими й однолітками в колективі групи дитячого садка. При цьому дитина часто не виявляє ділових і пізнавальних мотивів до обговорюваної загальної проблеми, що виникла в колективі, не формулює своїх змістів і цілей майбутньої діяльності. Разом з тим вона орієнтована на реалізацію потреби в особистих контактах, потребі в емоційному комфорті, присутності серед друзів, потреби бути в особистісних відносинах з улюбленим вихователем. У цих випадках дитина є більшою мірою спостерігачем комунікативно-мовної взаємодії, а в мовній поведінці — слухачем. Окремі мовні висловлення відбивають характер особистісних контактів, часто не пов'язаних з обговорюваною проблемою, а відповіді на питання ділового, пізнавального характеру з боку ініціатора спілкування (дорослого, однолітка) є типовим стандартом: «так», «ні», «не знаю». Проте значимість присутності такої дитини в ситуації соціальної взаємодії очевидна і виражена у подальшому прогресуванні її комунікативно-мовленнєвих досягнень.

II. Суб'єкт-об'єктні відносини, що виявляються в процесі організації спільної діяльності з дорослими й однолітками. Такий характер відносин у взаємодії часто виявляють діти, що мають визначений рівень розвитку ділових і пізнавальних мотивів діяльності, тобто достатній рівень компетентності, що забезпечує їм можливість включитися у вирішення проблеми ділового або пізнавального характеру. Вони поспішають почати діяльність щодо реалізації задуму, формулюючи свої способи, варіанти, наміри, особистісні змісти. При цьому можливі випадки, коли дитину не цікавить, з ким вона буде виконувати справу, хто учасник її контакту, тобто ділові і пізнавальні мотиви перевищують особистісні. Одночасно такий варіант указує на відсутність орієнтування на людину, несформованість комунікативної спрямованості в діяльності. Такі діти по ходу реалізації спільного задуму часто виявляють конфліктний характер взаємодії з іншими учасниками загальної справи, тому що не погодили мети, наміру, бажання партнерів,

не встановили міжособистісних відносин.

Варіантом подальшої поведінки дитини при цьому може бути відмова від участі в загальній справі або присутності в ній позиції «поруч», «сама по собі», що обмежує взаємодію і прояв комунікативно-мовних навичок. За умови підвищеної ділової або інтелектуальної активності дитина стоїть перед необхідністю «научиння контактам», відновленню міжособистісних відносин для реалізації потреби в спільній діяльності, ствердження своєї позиції серед однолітків, адже таким дітям є що і як сказати. Інакше кажучи, варіант відносин суб'єкт-об'єктного характеру в ситуації предметно-змістовної взаємодії дитини з дорослими й однолітками обов'язково висуває перед дитиною задачу навчання соціального контакту, навчання мовного спілкування, що включає процеси контактостворення.

III. Відносини суб'єкт-суб'єкт-об'єктного характеру є умовою і характеристикою розвиваючої ситуації навчання мовного спілкування. Зазначені відносини характеризуються тим, що діти взаємодіють із приводу предметно-змістовної задачі, вирішення якої здійснюється при постійній увазі і координації міжособистісних відносин між партнерами комунікації. У цій ситуації жест і мова вписані в динаміку соціальних, комунікативних відносин і дитина вчиться не тільки смислоформуванню всіх характеристик системи «людина-ситуація», але і постійно вдосконалюється в здатності контактостворення і підтримки міжособистісних відносин для реалізації наміченої мети.

Третій варіант відносин виявляють діти, що мають високий рівень розвитку всіх компонентів комунікативно-мовленнєвого розвитку і, насамперед, дієвість особистісних, ділових, пізнавальних мотивів у широкій сфері життєдіяльності дошкільника.

Особистісно орієнтоване спілкування, яке здійснює педагог, має специфічну мету – досягти особистісно розвивального ефекту в процесі мовленнєвого спілкування з дитиною. Це означає, що кожний акт спілкування має підпорядковуватися певній близькій або віддаленій меті розвитку вихованця. Отже, мовленнєвий вплив, який здійснює вихователь, має бути результативним і успішним. А це залежить від правильного цілепокладання, прогнозування наслідків впливу і добору індивідуалізованих засобів для реалізації індивідуаль-

них цілей стосовно кожної дитини (Луценко, 2013).

Для гармонійного розвитку комунікативно-мовних навичок дитини дошкільного віку необхідно якомога більше спілкуватися з дітьми, розповідати їм і читати художню, пізнавальну літературу; збагачувати досвід дітей позитивними враженнями під час прогулянок, екскурсій, цікавих спостережень у соціальному, культурному та природному довіллі. При цьому враховувати пізнавальні інтереси й переваги дітей, докладніше зупинятися на об'єктах і явищах, які найбільше привернули дитячу увагу. Також рекомендується спільно з дітьми читати оповідання і ставити запитання дитині; опікуватися домашньою бібліотекою, доручати дітям догляд за книжками, наведення порядку на полицях; під час прогулянок описувати навколишнє середовище; читати і обговорювати вірші, вивчати їх за вибором дитини; разом з дитиною складати розповіді; гратись у дидактичні ігри. У спілкуванні з дітьми стежити, чи правильно вони узгоджують між собою слова у словосполученнях і реченнях, вчасно і коректно виправляти помилки та включати дітей у створювані дорослим ситуації спілкування, де треба застосувати ці вміння. Започаткувати й надалі підтримувати сімейну традицію щоденних бесід про прожитий день з обговоренням вражень, поточних проблем, досягнень, планування спільних заходів для дорослих членів родини і дітей. Спонукаючи дітей не лише до відповідей на поставлені дорослим запитання, а й до самостійної їх постановки (Піроженко, 2013).

Висновки. Отже, розвиток комунікативних дій дає дитині можливість встановлювати контакти не тільки з людьми, але й зі світом предметно-мовленнєвого, природньо-навколишнього середовища. Особистісні досягнення якостей комунікативно-мовленнєвого розвитку сприяють установленню широких контактів дитини дошкільного віку з оточуючими, що сприяє розвитку якостей когнітивного та лінгвістичного рівня в мовному прогресуванні дитини. Широта і дієвість мотивів спілкування дитини з людьми забезпечує координацію комунікативних і мовних дій, що дозволяє дитині прогнозувати можливий розвиток подій, виявляти творчість спілкування. Відносини суб'єкт-суб'єкт-об'єктного характеру є умовою розвиваючої ситуації навчання мовного спілкування, дитина вдосконалюється

ся в здатності контактостановлення і підтримки міжособистісних відносин для реалізації наміченої мети. Визначено, що при наявності негативних оцінок та низької культури міжособистісних відносин, обмеженості і замкнутості інтересів серед дорослих збіднюється внутрішній світ дитини, а це усе обумовлює низький рівень розвитку свідомості, зниження самостійності та ініціативності, труднощі подолання стандартів і стереотипів у реалізації навіть власних задумів і намірів.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямі є вивчення особистісних характеристик мовленнєвої поведінки дитини в умовах інноваційних освітніх закладів.

References :

- Zaporozhets, A.V. (1974). *Razvitie obscheniya u doshkolnikov* [The development of communication among preschoolers]. Moscow: Pedagogy. [in Russian].
- Lutsenko, I. O. (2013). *Ditina i dorosliyi: vchimosya spilkuvatis* [Child and Adult: Learning to Communicate]. Kyiv: Svitich. [in Ukrainian].
- Lisina, M.I. (2001). *Obshhenie, lichnost' i psihika rebenka* [Communication, personality and psyche of the child]. Moscow: MPSI. [in Russian].
- Pirozhenko, T.O. (2002). *Komunikatyvno-movlennievyy rozvytok dytyny: monohrafiia* [Communication and speech development of the child: a monograph]. Kyiv: Nora-Prynt. [in Ukrainian].
- Pirozhenko, T.O. (2004). *Komunikatyvno-movlennievyy rozvytok dytyny: spivvidnoshennya bazovih yakostey* [Communicative and speech development of the child: the ratio of basic qualities]. *Zbirnik naukovih prats Institutu psihologiyi im. G.S. Kostyuka APN Ukrayini – Proceedings of the Institute of Psychology. G.S. Kostyuk APS of Ukraine. T.4. vol. 4. pp.239-247.* [in Ukrainian].
- Pirozhenko, T.O. (2002). *Movlenneva geneza v osobistisnomu vimiri* [The speech genesis in the personal dimension]. *Zbirnik naukovih prats Institutu psihologiyi im. G.S. Kostyuka APN Ukrayini – Proceedings of the Institute of Psychology. G.S. Kostyuk APS of Ukraine. T.4. vol. 7. pp.192-199.* [in Ukrainian].
- Pirozhenko, T.O. (2013). *Programa rozvitku ditey starshogo doshkilnogo viku "Vpevneniy start"* [Program for the Development of Older Preschool Children "Confident Start"]. Ternopil: Mandrivets. [in Ukrainian].
- Smirnova, E. O. (2003). *Mezhlichnostnyie otnosheniya doshkolnikov* [Interpersonal relationships of preschoolers]. Moscow: VLA-DOS. [in Russian].

Svitlana Mykhalska

PhD in Psychological Sciences, Associate Professor, associate professor of the Department of Corrective Pedagogy and Inclusive Education, Ivan Ohienko National University in Kamianets-Podilskyi, Kamianets-Podilskyi (Ukraine)

RELATIONS BETWEEN COMMUNICATIVE-SPEECH DEVELOPMENT AND MANIFESTATIONS OF CHILD'S ACTIVITIES AT INTERPERSONAL INTERACTIONS

ABSTRACT

The article analyses theoretically the relations between communicative-speech development and manifestations of a child's activities at interpersonal interactions. We determined that a child's communicative-speech development is the base for his/her successful or unsuccessful interactions with the world. Personal qualities of communicative-speech development contribute to the establishment by a preschool child of wide contacts of with others, which, in turn, contributes to development of cognitive and linguistic qualities supporting a child's language progress. Variable and effective motives for a child's communication with people ensures the coordination of his/her communicative and speech actions, allows the child to predict the possible development of events, to be creative in communication. If adults give a child negative assessments and have a low culture of interpersonal relations, limited and closed interests, the child's inner world is impoverished; thus, his/her consciousness develops poorly, he/she has difficulties in overcoming of standards and stereotypes at implementation of their own intentions. The deformed or absent motivation for interactions, because of experienced failures at relations with others, leads to the fact that many children of senior preschool and primary school age lack independence. They are unsure of themselves, are often feared in new situations, behave negatively, prone to conflicts, and perceive inadequately behavior of other children and adults and people's attitudes to them. The conclusion is made that the orientation to communication, willingness to interact with others, understanding of an "person-situation" system, value orientations reflecting communicative experiences ultimately determine preschool children's social and intellectual activities at their interactions with the world. The harmonious development of preschool age children's communicative-speech skills is based on adults' often communications with children, when adults talk with them and read them fiction

books and cognitive literature; enrich children's experience with positive impressions during walks, excursions, interesting observations in the social, cultural and natural environment.

Key words: personality, communication, communicative-speech development, interpersonal interactions, child.

Михальская Светлана Анатольевна

Кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры коррекционной педагогики и инклюзивного образования Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, г. Каменец-Подольский (Украина)

**ВЗАИМОСВЯЗЬ
КОММУНИКАТИВНО-РЕЧЕВОГО
РАЗВИТИЯ И ПРОЯВЛЕНИЯ
АКТИВНОСТИ РЕБЕНКА В
МЕЖЛИЧНОСТНОМ
ВЗАИМОДЕЙСТВИИ**

АННОТАЦИЯ

В статье представлены теоретический анализ взаимосвязи коммуникативно-речевого развития с проявлением активности ребенка в межличностном взаимодействии. Установлено, что уровень коммуникативно-речевого развития ребенка заявляет о причинах реального процесса успешности или неуспешности его взаимодействия с миром. Определено, что личностные достижения качеств коммуникативно-речевого развития способствуют установлению широких контактов ребенка дошкольного возраста с окружающими, что способствует развитию качеств когнитивного и лингвистического уровня в языковом прогрессировании ребенка. Доказано, что широта и действенность мотивов общения ребенка с людьми обеспечивает координацию коммуникативных и речевых действий, позволяет ребенку прогнозировать возможное развитие событий, выявлять творчество в общении. Установлено, что при наличии негативных оценок и низкой культуры межличностных отношений, ограниченности и замкнутости интересов среди взрослых обедняется внутренний мир ребенка, а это все обуславливает низкий уровень развития сознания, трудности преодоления стандартов и стереотипов в реализации даже собственных замыслов и намерений. Деформация и несформированность мотивов

взаимодействия демонстрирует опыт неудач, накапливается, в отношениях с другими и все это приводит к тому, что у многих детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста отсутствует самостоятельность. Они не уверены в себе, часто испытывают страх в новых ситуациях и начинаниях, проявляют негативизм, конфликтность, неадекватное восприятие поведения и отношение к себе со стороны других детей и взрослых. Сделан вывод, что коммуникативная направленность, готовность к взаимодействию, понимание содержания системы «человек-ситуация», ценностные ориентации, отражающие опыт общения, в конечном итоге определяют социальную и интеллектуальную активность ребенка дошкольного возраста во взаимодействии с миром. Освещены условия для гармоничного развития коммуникативно-речевых навыков ребенка дошкольного возраста, а именно необходимость общаться с детьми, рассказывать им и читать художественную, познавательную литературу; обогащать опыт детей положительными впечатлениями во время прогулок, экскурсий, интересных наблюдений в социальной, культурной и природной среде.

Ключевые слова: личность, коммуникация, коммуникативно-речевое развитие, межличностное взаимодействие, ребенок.

Дата отримання статті: 03.01.2020

Дата рекомендації до друку: 17.01.2020

Дата оприлюднення: 30.01.2020